

New Zealand Family Courts

Na i Vakamacala Taumada ni Lawa ni 2004 me baleta na Nodra Qaravi na Gone (Care of Children Act 2004)

Na i Vakamacala Taumada

E tekivu taurivaki e na i matai ni Jiulai 2005 na lawa vou oqo me baleta na nodra qaravi na gone, ka sosomitaka na Lawa ni Veisusu ni 1968.

E vica na veisau bibi vakalawa e yaco e na ruku ni lawa vou oqo, me vaka na –

- nodra susugi na gone
- na veika e caka me baleta na nodra qarauni vinaka na gone
- na wali ni duidui me baleta na veika e caka e na vuku ni nodra qarauni vinaka na gone.

Na lawa vou oqo e vukea vakalevu sara na lawa me baleta na nodra i tavi na i tubutubu vei ira na luvedra.

E vakaraitaka tale ga na lawa vou oqo ni kilai tiko ni ra sa susugi tiko na gone e Niu Siladi e daidai e na vuqa na mataqali i tuvaki ni bula vakamatavuvale.

Na i vakalekaleka ni veiveisau e na ruku ni lawa vou oqo

Na lawa vou oqo e –

- vakabibitaki cake kina na nodra dodonu na gone
- vakauqeti ira na i tubutubu me ra qarava vata na i tavi vakaitubutubu
- e kila deivaki ni duidui na mataqali gaunisala e taurivaki tu edaidai me baleta na nodra qarauni na gone
- e vakarawarawataka na veivosaki vakararama ka sega ni vunitaki e dua na ka, e na gauna ni veilewai e na Mataveilewai ni Vuvale [Family Court], ka
- dolava ki na Mataveilewai na veisala me muria kevaka e sega ni muri vakadodonu na veilewa e tauca.

**NA LAW ME BALETA NA NODRA QARAVI NA GONE E TOKONA NA NODRA
TIKO VINAKA KEI NA NODRA VAKALIUCI**

E vakabibitaki cake na nodra dodonu na gone

Na lawa vou oqo me baleta na nodra qaravi na gone, e vakaliuca taudua **na veika me baleta na nodra bula**. E vakabibitaka tale ga ni dodonu me **tarogi na nodra nanuma** e na kena vakatulewataki na veika e tara na nodra bula, kei na kena vakayacori na veivakatulewa oqori e na dua na loma ni gauna e rawarawa ni ra ciqoma.

E vagolea tani tale ga mai na kena dau vakabibitaki na nodra **dodonu** na i tubutubu ki na nodra i **tavi me ra qaravi gone**.

Me liu taumada na gone

E vakabibitaka na lawa vou oqo ni ka e bibi duadua ni veiletitaki e dua na ka me baleta na gone, na kena vakaliuci taudua na **veika taucoko me baleta na nona bula**.

E virikotora e vica na ka bibi e dodonu me vakasamataka na Mataveilewai e na gauna e vakatulewataki kina na veika me vinaka duadua vei ira na gone –

- me nodra i tavi levu duadua na i tubutubu kei ira na dauveisusu na nodra qaravi na gone, na cakacakataki ni veika me baleta na nodra qarauni, na nodra tubu kei na nodra susugi
- me kua ni muduki e na dua na gauna ka me semati tiko ga na veika e caka me baleta na nodra qaravi, na nodra tubu kei na nodra susugi
- me taqomaki ka vakaqacotaki na kedra i sema na gone vei ira na lewe ni nodra matavuvale kei ira na wekadra
- me ra cakacaka vata ko ira na i tubutubu, ira na dauveisusu, kei ira taucoko era vakaitavi e na nodra qaravi na gone
- me taqomaki na nodra bula mai na veimataqali i vakarau kaukauwa, ka
- me ra kila na vanua era cavutu mai kina, ka me taqomaki ka vakaqacotaki na i vakarau ni nodra vanua, na kena vosa kei na kena i tovo ni vakabauta.

Na nona rogoci na gone

Na veika e vakatulewa kina na Mataveilewai ni Vuvale e na lawa vou oqo, e na tara vakalevu na bula ni gone e na veisiga, kei na nona veimaliwai vakadede tiko kei rau na nona i tubutubu. Na lawa vou oqo e vakadeitaka ni dodonu me rogoci na gone e na Mataveilewai ni Vuvale e na veika e nanuma ni dodonu me caka – me vaka beka na nona digitaka se ko cei me la'ki tiko kaya. Me vakasamataka ko Turaga ni Lewa e na nona vakatulewa, na veika e vakaraitaka na gone.

Me dua na loya ni gone

E sega ni veisautaki e na ruku ni lawa vou oqo na nona digitaka tiko ga na Mataveilewai ni Vuvale, e dua na loya tu vaka i koya me matataka na gone kevaka e tubu na veileti me baleti koya, ka na rawa ni la'ki tini sara ki na veilewai.

E i tavi ni loya me –

- matataka na gone e na Veilewai e na gauna e rogoci tiko kina na nona kisi, kei na veikerekerei taucoko e caka e na kedrau maliwa na i tubutubu
- vakataroga na gone me kila na lomana, ka vakaraitaka oqo vua na Turaga ni Lewa me kila tiko
- raica me vinaka duadua ga vua na gone na veika taucoko e basika me baleta na nona bula, ka vakaraitaka ki na Mataveilewai me vakasamataka, ka
- vakamacalataka vua na gone na veika taucoko e yaco tiko e na gauna ni Veilewai, ka vaka kina na veika sa vakatulewataka ko Turaga ni Lewa ni sa oti veilewai.

E tu e so tale na kena i vakamacala e na kena i vola tukutuku ka yacana na **Lawyer for the Child**.

E rawa ni ra kerea na gone me veisautaki na lewa ni Mataveilewai ni Vuvale e na veika e tara na nodra bula

Na lawa vou oqo e solia na dodonu vei ira na gone me ra kerea me veisautaki e vuqa na lewa e tau, ka tara na nodra bula – me vaka na “parenting orders” (na lewa e tauca na Mataveilewai me rau vakamura na i tubutubu).

E na vakamacalataka na loya vua na gone na nona dodonu me kerea me veisautaki na lewa e tauca na Mataveilewai. E na vukei koya tale ga e na kena kerei me veisautaki na lewa ni Mataveilewai kevaka e gadreva dina na gone me caka vaka kina.

E rawa ni ra kerea na gone me dikeva na Mataveilewai na nodra lewa na i tubutubu se dauveisusu

Kevaka e sega ni marautaka e dua na gone e yabaki 16 se sivia e dua na lewa bibi e rau tauca na i tubutubu se dauveisusu me baleti koya, e rawa vua me kerea na Mataveilewai ni Vuvale me dikeva ka vakatulewa kina.

E cava na veisusu e na yabaki 18

E cava na veisusu ni sa yabaki 18 na gone (e dau yabaki 20 e liu). E na cava tale ga na gauna ni veisusu kevaka e vakamau e dua na gone yabaki 16 se 17, tiko vata kei na kena i sa e na ruku ni "civil union" (na nodrau loma vata e rua na ua bula me rau vauci vakalawa me vaka na veiwatini), se na nodrau tiko vata kei na kena i sa. Ia, ni bera ni yaco e dua

vei ratou na ka oqori, e dodonu me dua taumada na kena i vola ni veivakadonui mai vua na i tubutubu se dauveisusu.

Na yabaki 18 e taurivaki tiko oqo e Niu Siladi, e sala vata kei na veidinadinati e vuravura raraba me baleta na nodra dodonu na gone, ka yacana na United Nations Conventions on the Rights of the Child.

Na nodra vakauqeti na i tubutubu me ra qarava vata na i tavi vakaitubutubu

Mai na "dodonu" ki na i "tavi me qaravi"

Na lawa vou oqo e vakabibitaka **na i tavi** me rau qarava ruarua na i tubutubu, ka sega soti na nodrau **dodonu** vakaitubutubu.

E vakaraitaki e na vosa e vakayagataki e na lawa vou oqo na veisau e yaco. Sa sosomitaka na nodra dau soli na gone me ra **tiko tudei vua e dua ga na i tubutubu** (custody), na nodrau vakaitavi ruarua na i tubutubu e na nodra qaravi na luvedrau e na **veisiga yadua** (day-to-day care). E rawa ni rau wasea na siga me rau dui qaravi ira kina na gone e na loma ni macawa. me vinaka vakalevu duadua ga vei ira na gone ka veiganiti tale ga kei na i tuvaki ni bula ni vuvale.

Kevaka e sega ni rawa vua e dua na i tubutubu me vakaitavi e na qaravi gone e na veisiga yadua, e na vakauqeti me dau **veitaratara** kei ratou na gone (contact). E dau vakatokai tiko oqo me **dodonu ni veirai kei ratou na gone** (access).

Sa sosomitaka na lewa ni nodra tiko tudei na gone vua e dua ga na i tubutubu, kei na nona rawa ni raici ratou na gone na i tubutubu ka dua, na lewa ka yacana na "parenting orders" (e vakatura na Mataveilewai na lewa oqo me baleta na nodrau i tavi ni veiqaravi na i tubutubu).

Na i tavi vakaitubutubu – e sega na kena i cavacava

E vakabibitaka tale ga na lawa vou oqo ni i tavi vakaitubutubu e **lako tu ga ka sega ni mudu**. Ni rau sa veibiu na i tubutubu, e dodonu me rau dui tomana tiko ga na nodrau i tavi bibi e na nodra susugi ka tuberi na gone, veitalia sara ga ke ratou dui tutu.

Na nodrau vakauqeti na i tubutubu me rau cakacakataka vata na veika me baleta na nodra qarauni na luvedrau

Na lawa oqo e vakauqeti rau na i tubutubu me rau cakacaka vata ka duavata e na veika e caka me baleta na nodra qaravi na luvedrau. E na daumaka sara vei ira taucoko era vakaitavi e na veiqaravi – vakabibi vei ratou na gone – kevaka e rau veiyalonitaka na i tubutubu na veika me caka. Kevaka e rau sega ni lomavata rawa ka rau sega tale ga ni walia rawa na nodrau duidui e na veika me baleta na nodra qaravi na gone, se sega ni

yaga vei rau na veivuke ni tabana ni veivakasalataki e vakarautaka na Mataveilewai, e rawa ni rau qai kere veivuke ki na Mataveilewai ni Vuvale me vakatulewa kina.

Kevaka e rau sa veiyalonitaka na i tubutubu na veika me baleta na nodra qaravi na gone, sa rawa ni rau vakarautaka e dua na veidinadinati vakaitubutubu ka yacana na "**parenting agreement**", me tabaki kina na matailalai ni veika e rau sa duavata kina. Me rau qai kerea na Mataveilewai me vakalawataka e na lewa ka yacana na "**Court Order**", ka yavutaki e na veika e rau sa duavata kina na i tubutubu.

E tu e so tale na kena i vakamacala e na i vola tukutuku ka yacana na Parenting Agreement.

E na vakaevei beka kevaka e rau sega ni duavata rawa na i tubutubu?

Kevaka e rau sega ni duavata rawa na i tubutubu e na veika me vinaka duadua vei ira na gone, e rawa ni rau kere veivuke ki na Mataveilewai ni Vuvale. E dau tekivutaki na veivuke oqo e na nona veivosakitaka na Mataveilewai me **solia wale na nona i vakasakala** e dua e vulica vakacacakaka na veivakasalataki, me vukei rau na i tubutubu me rau walia na duidui e tiko e na kedrau maliwa.

E tu e so tale na kena i vakamacala e na i vola tukutuku ka yacana na **Counselling**.

E na vakaevei beka kevaka e rau sega ni duavata rawa na i tubutubu e na gauna ni veivakasalataki?

Kevaka e sega ni yaga vei rau na i tubutubu na i vakasala, e rawa ni rau kerekere ruarua se dua ga vei rau, ki na Mataveilewai ni Vuvale me tauca na lewa me rau vakamura ruarua na i tubutubu (parenting order). E na qai kaciva taumada na Mataveilewai e dua na bose ni veivakaduavatataki ka yacana na "mediation conference". E na tovolea ko Turaga ni Lewa ni Mataveilewai ni Vuvale, se dua e nona cakacaka na veivakaduavatataki, me rau duavata na i tubutubu e na bose oqo.

E tu e so tale na kena i vakamacala e na i vola tukutuku ka yacana na **Mediation Conference**.

Na rogoci ni kisi e na Mataveilewai – na i otioti taudua ni ka me caka

Kevaka e sega ni yaga na veivakasalataki se na bose ni veivakaduavatataki, na i otioti ni ka e rawa ni caka sa i koya na Veilewai. Ni sa rogoci oti na kisi ni veilewai, sa na qai tauca na Mataveilewai na lewa me rau vakamura na i tubutubu; e yacana na "parenting order". E rawa ni okati e na lewa oqo -

- ko cei me **qarava na gone e na veisiga yadua** kei na veigauna cava soti, ka vaka kina na

- na sala kei na gauna me **veitaratara** kina kei na gone na i tubutubu e sega ni qaravi gone tiko e na veisiga yadua, kevaka e soli vua e dua ga na i tubutubu me qaravi gone e na veisiga.

E dau vakatulewa vakacava na Mataveilewai?

E na vakaliuca taumada na Mataveilewai na veika e **vinaka duadua me baleta na bula ni gone**, e na gauna e vakasamataka tiko kina na kena tau na lewa me rau vakamura na i tubutubu, kei na veika me okati e na lewa oqori.

E rawa ki na Mataveilewai me kerea e dua na kena dau e na nona tabana, me vakarautaka e dua na i tukutuku me vukea na vakatulewa e na kisi e rogoci tiko, me vaka beka na i tukutuku mai vua e dua e dau dikeva na vakasama ni tamata, se i tukutuku me baleta na vanua e cavutu mai kina na gone kei na kena i vakarau vakavanua. E rawa tale ga ni kerei e dua na vakaillesilesi e na veika me baleta na bula raraba mai na tabana ni matanitu e qaravi ira na gone, cauravou kei na gone yalewa kei na vuvale, na "Child, Youth and Family Services", me vakarautaka e dua na i tukutuku.

E rawa ni kerea e dua vei rau na i tubutubu me rogoci e na gauna ni veilewai, e dua me vakamacalataka na vanua e cavutu mai kina na gone kei na kena i vakarau vakavanua, ni na rawa ni yaga e na veika me vakatulewa kina na Mataveilewai.

E tu e so tale na kena i vakamacala e na i vola tukutuku ka yacana na **Parenting Orders**.

Na sasaga me cici vinaka na kena taurivaki na lewa me rau vakamura na i tubutubu

Kevaka e sega ni muria tiko e dua vei rau na i tubutubu na veika e virikotori e na lewa me rau vakamura, na i matai ni ka e na cakava na Mataveilewai sa i koya na nodrau **vakasalataki** me rau walia vaka i rau ga na nodrau duidui.

Kevaka e sega ni yaga oqori, na i otioti ga ni ka e rawa ni cakava na Mataveilewai sa i koya na nona vakatulewataka e vuqa na gaunisala me wali kina na dredre e sotavi tiko. Oqo e rua vei ira na levu ni lewa e rawa ni tau. Me musuki sobu na balavu ni gauna ni veitaratara kei na gone; se me saumi vakailavo ki na Mataveilewai e dua na i vesu ka na sega ni suka lesu tale kevaka e basuki tiko ga na lewa e virikotori me rau vakamura na i tubutubu. E tu e so tale na kena i vakamacala e na i vola tukutuku ka yacana na **Breaches of Parenting Orders**.

Sa kilai deivaki ni duidui na mataqali sala e taurivaki me baleta na nodra qaravi na gone

Sa duidui vakalevu e na gauna oqo na sala e taurivaki tiko e Niu Siladi, me baleta na nodra qaravi na gone. E kena i vakaraitaki oqo; e rau veiqaravi ruarua na i tubutubu, era veiqaravi na veiwekani voleka sara se na mata veiwekani raraba, se rua na veisa turaga se marama ruarua e rau vale vata tiko.

Na nodra i tavi na veiwekani voleka sara se na mata veiwekani raraba

E vakamatatataki vinaka sara e na lawa vou oqo na bibi ni kena maroro ka vakaqacotaki vinaka na i sema ni gone vei ira na wekana taucoko sara.

E vakauqeti ira tale ga na lewe ni mataveiwekani taucoko sara me ra vakaitavitaki ira e na nodra qarauni ka susugi na gone.

E rawa sara tale ga ni ra kerekere na lewe ni mataveiwekani taucoko ki na Mataveilewai ni Vuvale, me soli vei ira na lewa ni Mataveilewai me rau vakamura na i tubutubu, na "parenting order".

NA NODRA QARAVI NA GONE

E rawa vua e dua vei rau na i tubutubu me digitaka na kena i sa vou me dauveisusu vakalawa

Kevaka sa dua tale tiko na kena i sa e dua vei rau na i tubutubu, ka sa veivuke tiko e na qaravi gone e na loma ni dua na yabaki se sivia, e rawa vua na i tubutubu oqori me lesia na kena i sa vou me dauveisusu vakalawa. Ia, e kena i vakarau me solia na nona veivakadonui na i karua ni tubutubu.

E dodonu me dikeva taumada na kena vakaillesilesi ni Mataveilewai ni Vuvale (Family Court Registrar) ni sa muri vinaka na veika e gadrevi vakaivola, ka me taucoko na veika e vakaleweni e na fomu ni veidigitaki e caka, me kua kina ni basika e dua na ka e rawa ni tarova na kena digitaki na dauveisusu.

E dua wale ga na dauveisusu vou e rawa ni digitaki vakaoqo. Ia, e rawa ni kerei na Mataveilewai ni Vuvale me lesi ira tale e so me ra dauveisusu.

E tu e so tale na kena i vakamacala e na i vola tukutuku ka yacana na **Parents Appointing New Partners as Guardians.**

Sa levu cake na veivosaki vakararama ka sega ni vunitaki e dua na ka, e na Mataveilewai ni Vuvale

Na i vakamacala taumada

E vakatara na lawa vou oqo me ra kila vinaka cake na lewe ni vanua raraba na veika e dau vakayacori e na Mataveilewai ni Vuvale. E toka muria tale ga na kena gadrevi me ra kila na i tubutubu kei na dauveisusu ni ra rawa ni okata na Mataveilewai oqo me vanua era rawa ni veivosakitaka kina vakararama ka me kua ni vunitaki na veika e baleti ira, ka dau via madualaki toka na kena wasei.

Na nodra tiko e na Veilewai ko ira era veitokoni

Kevaka e dua e a tomana e dua vei rau na i tubutubu ki na gauna ni veivakasalataki se bose ni veivakaduavatataki – me vaka beka na kena i sa vou, e dua na nona i tokani se lewe ni nona vuvale – e vakatara na lawa vou oqo me tiko tale ga ko koya e na kena rogoci na kisi e na Veilewai.

E rawa tale ga vei Turaga-ni- lewa me vakadonuya me ra tiko e na Veilewai ko ira era veitokoni vei rau na i tubutubu. E tu e so tale na kena i vakamacala e na kena i vola tukutuku ka yacana na **Appearing in the Family Court**.

E rawa ni ra tiko e na Veilewai ko ira na dau vola i tukutuku

Na lawa vou oqo e solia na dodonu vei ira na dau vola i tukutuku me ra tiko tale ga e na Veilewai.

Ia, e yalani matua na veika e rawa ni ra kaburaka. E vakatabui me ra kaburaka e dua na yaca se dua na mala ni i tukutuku e rawa ni kilai kina gone, na i tubutubu se ko ira era vakaitavi e na kisi e rogoci – me vakataki ira era veitokoni se ra i vakadinadina.

E RAWA VEI TURAGA NI LEWA ME VEIVAKATALAI MAI NA VALE NI VEILEWAI

E tu tale ga vua na Turaga-ni-lewa na kaukauwa me vakatalai ira tani na tiko e na Vale ni Veilewai e na gauna ga e donu kina vua, me ratou qai tiko ga na i lawalawa e ratou veilewai tiko kei ratou na nodratou dui loya.

NA KABURAKI NI LEWA NI VEILEWAI

E so na lewa ni Mataveilewai ni Vuvale e tabaki e na komipiuta, (website), e na **www.justice.govt.nz/family**. Ia, e sega ni dau tabaki e dua na yaca me ra kua kina ni kilai ko ira era vakaitavi e na veilewai. Na lewa ni veilewai me baleta na kisi, e vola vakaivola ko Turaga-ni-lewa – e wili kina na yavu ni nona vakatulewa, kei na veika vakalawa e vauci kina na kisi.

Ko ira era vakadewa vosa

E rawa ni veivosakitaka na Mataveilewai ni Vuvale me tiko e dua e rawa ni vakadewa vosa vei iko e na gauna ni veivakasalataki, bose ni veivakaduavatataki, se e na gauna ni Veilewai. Kevaka e gadrevi e so tale na i vakamacala me baleta na vakadewa vosa, la'ki taroga vua na vakaillesilesi e qarava na tabana oqo e na Mataveilewai ni Vuvale (Family Court Coordinator), se dua ga na vakaillesilesi e na vale ni volavola ni Mataveilewai ni Vuvale.

Na "legal aid" (na veivuke vakailavo me saumi kina na loya)

E rawa ni soli na **veivuke vakailavo** oqo vua e dua e vinakata e dua na loya ia e sega ni rawa ni sauma. E na sauma na matanitu e dua na i wase ni i sau ni loya, se e na sauma taucoko sara (e na so na gauna, e na vinakati mo sauma lesu taucoko se mo sauma lesu e dua ga na i wase ni i lavo oqo).

Kevaka ko vinakata e so tale na i tukutuku me baleta na veivuke vakailavo me saumi kina na loya –

- veitaratara kei na vale ni volavola ni Legal Services Agency e voleka duadua vei iko, e na naba ni talevoni e rawa ni kunei e na tabana karakarawa ka dau tabaki kina na naba ni veitabana vakamatanitu, e na i tekitekivu ni i vola dusidusi ni naba ni talevoni
- raica na vanua e tabaki kina e na komipiuta na "Legal Services Agency" (website), e na www.lsa.govt.nz se
- la'ki raica ka veitalanoataka kei na dua na loya na veika me baleta na veivuke vakailavo me saumi kina na loya.

E rawa ni vakayagataki na veivuke vakailavo oqo e na veilewai taucoko e vakayacori e na Mataveilewai ni Vuvale, vakavo ga na veilewai ni veisere.

Ko gadreva beka e so tale na i tukutuku se i vakasala?

E tu eso tale na i vakamacala se i vakasala e na Lawa ni 2004 me Baleta na Nodra Qaravi na Gone (Care of Children Act 2004), e na vanua e tabaki kina na Mataveilewai ni Vuvale (Family Court) e na komipiuta (website) e na (www.justice.govt.nz/family), se raica na veika me baleta na loya ni vuvale e na (www.familylaw.org.nz), se vale ni volavola ni lawa ni vanua vakaitikotiko kei na vale ni volavola ni Mataveilewai ni Vuvale e voleka duadua vei iko.

Me ra Vakaliuci na Luvemu